

მერი მაღლაკელიძე

მსგავსება და განსხვავება: ევროკავშირის ურთიერთობები ვიშეგრადის ქვეყნებთან, დასავლეთ ბალკანეთთან, აღმოსავლეთის პარტნიორობის ქვეყნებთან

შესავალი

წინამდებარე სტატია მიმოიხილავს ევროკავშირის გაფართოების საკითხს ბოლო 20 წლის განმავლობაში; განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების ჯგუფთან ერთად ვიშეგრადის ქვეყნების 2004 წელს ევროკავშირში განწევრიანებას, ასევე, დასავლეთ ბალკანეთის რეგიონსა და ევროკავშირის აღმოსავლეთ სამეზობლოს. ამ კვლევის მიზანია ევროკავშირის ურთიერთობების შედარება ვიშეგრადის ქვეყნებთან, დასავლეთ ბალკანეთთან და აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებთან და ამ კუთხით მსგავსებისა და განსხვავებების იდენტიფიცირება. საკვლევ კითხვა შემდგომში მდგომარეობს: რა სტრატეგიები გამოიყენა ევროკავშირმა ვიშეგრადის ქვეყნებთან განწევრიანებამდე და ევროკავშირის პოლიტიკა ისეთ რეგიონებთან მიმართებაში, როგორცაა დასავლეთ ბალკანეთი და აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნები, ჰგავს/განსხვავდება ერთმანეთისგან თუ არა, და როგორ?

სტატიაში მოყვანილი ემპირიული მონაცემების მიხედვით, არსებობს საერთო სტრატეგიები, რომლებიც ევროკავშირმა ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის, დასავლეთ ბალკანეთისა და აღმოსავლეთის პარტნიორობის ქვეყნებთან გამოიყენა: კრიტერიუმები და პირობები იმ ქვეყნებისთვის, რომლებსაც ევროკავშირთან დაახლოება სურთ, ევროკომისიის კომპლექსური მონიტორინგის მექანიზმი, გაჭიანურებული მოლაპარაკებები, საშინაო ცვლილებების მზარდი პროცესი. გარდა ამისა, ის პრინციპები, რომლებსაც ევროკავშირი მეზობელ ქვეყნებთან, ანუ აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებთან, თანამშრომლობის შესახებ ხელშეკრულებებში დებს, გაფართოების შედეგად მიღებული გამოცდილებიდან გამომდინარეობს: ევროკავშირის მესამე ქვეყნებთან, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის და დასავლეთ ბალკანეთის ქვეყნების მსგავსად ურთიერთობის ნიშნულები მყლავნდება ისეთ ელემენტებში, როგორცაა სკრინინგ პროცესი, სისტემატური შეხვედრები და კომუნიკაცია, სტრატეგიული ნარკვევები, ეროვნული პროგრამები, კომისიის რეგულარული ანგარიშები და დამსახურებაზე დაფუძნებული მიდგომა. დასავლეთ ბალკანეთის შემთხვევაში ევროკომისიის მონიტორინგის პროცესი განხორციელდა სტაბილიზაციისა და ასოცირების ხელშეკრულებებით, ხოლო ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების შემთხვევაში - ევროპული პარტნიორობის შეთანხმებებითა და ევროპული ხელშეკრულებებით. ევროკომისია ანალოგიურად ახორციელებს აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებთან დადებული ასოცირების ხელშეკრულებების განხორციელების მონიტორინგსა და შეფასებას. ევროკავშირს აქვს ძლიერი ტრანსფორმაციული ძალა, რომ მოტივაცია მისცეს კანდიდატ ქვეყანას, პოტენციურ კანდიდატსა და მესამე ქვეყნებს, რათა მოერგონ ევროპულ სტანდარტებსა და ნორმებს.

აღნიშნული კვლევა აჩვენებს, რომ ევროკავშირის ზოგადი მიდგომა საკმაოდ მსგავსია ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის, ყოფილი იუგოსლავიისა და აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებთან მათი ევროკავშირში განწევრიანებამდე. თუმცა, თანამშრომლობის ფორმატებს შორის განსხვავება მაინც არსებობს.

ვიშეგრადის ქვეყნები ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების რიგებში

ვიშეგრადის ქვეყნების ევროკავშირშიგანწევრიანებას (ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების ჯგუფთან ერთად) თითქმის 15 წელი დასჭირდა. პროცესი მოიცავდა გაჭიანურებულ მოლაპარაკებებს განწევრიანების მსურველ ქვეყნებთან, ბრიუსელის პირობებს, მონიტორინგის კომპლექსურ მექანიზმს, რომელსაც ევროკომისიის გენერალური დირექტორატი მართავდა და, როგორც ჩანს, ევროგაერთიანების/ევროკავშირის პოლიტიკურ ნებასაც – ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნები „უკან ევროპაში“ დაებრუნებინა. როგორც გილბერტი (2012: 184) აღნიშნავს, „ბუდაპეშტი, პრაღა და ვარშავა ევროპული ცივილიზაციის მთავარ ციხე-სიმაგრეებს წარმოადგენდნენ [...] და შეუძლებელი იყო ევროკავშირის ქვეყნებს მდინარე ელბას მიღმა მცხოვრებთათვის ზურგი ექციათ.“ ცივი ომის დასასრულმა, საბჭოთა კავშირისა და კომუნიზმის ნგრევამ შეცვალა მაშინდელი ევროპის პოლიტიკურიკონტექსტი. დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს გაუჩნდათ შესაძლებლობა, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებთან აღედგინათ პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობები. მეორე მხრივ, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების მთავრობები ევროგაერთიანების/ევროკავშირის წევრობას ესწრაფვოდნენ და წლების განმავლობაში ბრიუსელში ამ საკითხს ლობირებდნენ. შედეგად, კომისია იმ დასკვნამდე მივიდა (1990b: 31), რომ ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებისთვის „ევროგაერთიანება, შესაძლოა, მისტიური მიმზიდველობის მატარებელი ყოფილიყონ (ციტირებულია Bretherton and Vogler-ში, 2006: 140).

1989 წლის სტრასბურგის საბჭოზე ევროპულმა სამიტმა განაცხადა, რომ ევროგაერთიანებამ უნდა აიღოს „განსაკუთრებული პასუხისმგებლობა“ ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებთან დაკავშირებით. შესაბამისად, ევროკომისიას დაევალა, ახალი ტიპის ასოცირების ხელშეკრულების შესახებ შეთავაზებები მოემზადებინა, რომლის საფუძვლეზეც სამიზნე ქვეყნებთან ურთიერთობას გააღრმავებდა. 1991 წელს ევროკავშირმა ორმხრივი მოლაპარაკებებიანარმოა ვიშეგრადის ქვეყნებთან – პოლონეთთან, უგრეთსა და ჩეხოსლოვაკიასთან ევროპული ხელშეკრულებების (რომლებსაც ხშირად ასოცირების ხელშეკრულებებს უწოდებენ) შესახებ. ზემოხსენებული შეთანხმებები მოიცავდა ფართო დებულებებს ეროვნული საკანონმდებლო ბაზის ევროკავშირის კანონმდებლობასთან თანხვედრაში მოსაყვანად, თუმცა, განწევრიანების პერსპექტივა ხაზგასმით მაინც არ იყოს აღნიშნული. მოგვიანებით, 1990-იან წლებში ასეთივე ხელშეკრულებებს ხელი მოეწერა ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის სხვა ქვეყნებთანაც. აღნიშნულ ხელშეკრულებებს თან ერთვის ევროკავშირის სპეციალური დახმარების პროგრამები, როგორიცაა დახმარებაეკონომიკის რეკონსტრუქციისთვის (PHARE) და ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკი (EBRD). მიუხედავად ევროკავშირის მცდელობებისა, აღმოსავლეთ და ცენტრალური ევროპის ქვეყნების მთავრობები ღიად გამოხატავდნენ ევროკავშირში გაერთიანების სურვილს, განსაკუთრებით, მას შემდეგ, რაც ლიბერალური დემოკრატიული და საბაზრო სისტემები დანერგეს. თუმცა, პოსტკომუნისტური მემკვიდრეობის გამო, ევროკავშირის სტანდარტებთან შესაბამისობაში მოსასვლელად ამ ქვეყნების სჭირდებოდათ გრძელი გარდამავალი პერიოდის გავლავეკონომიკური და/ან პოლიტიკური თვალსაზრისით.

1993 წლის კოპენჰაგენის სამიტზე ევროკავშირსა და ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებს შორის ურთიერთობის ახალი ეტაპი დაიწყო. ევროპულმა საბჭომ ფორმალურად ხაზი გაუსვა ამ ქვეყნების ევროკავშირში განწევრიანების სურვილს. როგორც ევროკავშირის ლიდერებმა თავჯდომარე ქვეყნის დასკვნაში განაცხადეს, „ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ასოცირე-

ბული ქვეყნები გახდებიან ევროკავშირის წევრები სურვილის შესაბამისად. განვერიანება მოხდება მაშინვე, როგორც კი ასოცირებული ქვეყანა შეძლებს წევრობის მოვალეობების შესრულებას საჭირო ეკონომიკური და პოლიტიკური მოთხოვნების დაკმაყოფილებით“ (European Council, 1993: 12). კოპენჰაგენის სამიტმა დაანება ფორმალური წევრობის კრიტერიუმები, რაც ევროგაერთიანების გაფართოების ისტორიაში პირველი პრეცედენტი იყო. კოპენჰაგენის კრიტერიუმები ისე იყო ჩამოყალიბებული, რომ განვერიანების მსურველ ქვეყნებს დახმარებოდა, რათა მათი პოლიტიკური და ეკონომიკური სისტემები წვერი ქვეყნების სისტემებთან დაეახლოვებინათ და, შესაბამისად, მიეღოთ ევროკავშირის კანონმდებლობა.

ამ გაჭიანურებულ პროცესს მოჰყვა ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ათი ქვეყნის (4 ვიშეგრადის ქვეყანა: პოლონეთი, უნგრეთი, ჩეხეთის რესპუბლიკა, სლოვაკეთი, და სხვა ქვეყნები: ბულგარეთი, ესტონეთი, ლატვია, ლიტვა, სლოვაკეთი, რუმინეთი) მზად ყოფნა, დაეკმაყოფილებინათ ევროკავშირის სტანდარტები; ყველა ზემოთქმული ქვეყნის მთავრობამ ევროკავშირის წევრობაზე ოფიციალური განაცხადი 1994-1996 წლებში გააკეთა. ევროკავშირმა შექმნა ახალი ინსტრუმენტი - განვერიანების პარტნიორობა აღნიშნული ქვეყნებისთვის. ეს ინსტრუმენტი ყურადღებას ამახვილებდა ევროკავშირის პრიორიტეტებზე და თანხვედრაში იყო ევროკომისიის რეკომენდაციებთან, რომელიც 1997 წელს გამოქვეყნებულ დოკუმენტში „დღის წესრიგში 2000: უფრო ძლიერი და ფართო კავშირისთვის“ იყო განერილი. აღნიშნული პარტნიორობა მოიცავდა ხანგრძლივ დიალოგსა და სკრინინგ პროცესს განვერიანების მსურველ ქვეყანასა და ევროკომისიას შორის. სკრინინგ პროცესი, როგორც ევროკავშირის ახალი პროცედურა, ასახული იყო ევროკომისიის რეგულარულ ანგარიშებში, რაც ცენტრალური და აღმოსავლეთის ქვეყნების მიერ კოპენჰაგენის კრიტერიუმების დაკმაყოფილების პროგრესის მონიტორინგის მექანიზმი იყო. პროცესის კულმინაცია იყო 2002 წლის დეკემბრის კოპენჰაგენის სამიტი, როდესაც ევროპის ლიდერებმა გადაწყვიტეს, ხელი მოეწერათ განვერიანების შესახებ ხელშეკრულებისთვის ყველა მსურველ ქვეყანასთან, ბულგარეთისა და რუმინეთის გარდა. ეს გადაწყვეტილება თანხვედრაში იყო ქვეყნების მიერ მიღწეულ პროგრესთან, რაც ასახული იყო კომისიის ანგარიშებსა და რეკომენდაციებში. შედეგად, 2004 წელს მოხდა „დიდი აფეთქების გაფართოება“ - ევროკავშირს 10 ახალი წვერი ქვეყანა შეემატა (მალტასა და კვიპროსის ჩათვლით). ბულგარეთი და რუმინეთი ევროკავშირში ორი წლის შემდეგ, 2007 წელს გაერთიანდნენ.

დასავლეთ ბალკანეთი

დასავლეთ ბალკანეთის (ხშირად მას ყოფილი იუგოსლავიის ქვეყნებად მოიხსენიებენ) სტაბილურობა უსაფრთხოების საკითხების გამო ევროკავშირის ერთ-ერთი პრიორიტეტია. უკანონო მიგრაცია, ორგანიზებული დანაშაული, ბრძოლა ტერორიზმის წინააღმდეგ, საზღვრის გადაკვეთა, ვიზის საკითხები, ლტოლვილთა დაბრუნება ევროკავშირი - დასავლეთ ბალკანეთის თანამშრომლობის წამყვანი თემებია, რადგან ისინი როგორც ევროკავშირის წვერი, ასევე პოტენციური კანდიდატი ქვეყნებისთვის საფრთხეს წარმოადგენს. დინანი აღნიშნავს, რომ „ევროკავშირი დასავლეთ ბალკანეთში ბოლო დროს მომხდარი ომების შედეგად არსებულ სიტუაციას მეორე მსოფლიო ომის შედეგებს ამსგავსებს“ (2010: 492). შესაბამისად, რეგიონში მშვიდობის, სტაბილურობისა და კეთილდღეობის ხელშესაწყობად, ევროკავშირი უკვე დამკვიდრებულ სტრატეგიას იყენებს ამ ქვეყნების პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტეგრაციის გზით. ამჟამად, დასავლეთ ბალკანეთის ქვეყნების ჯგუფიდან, ყოფილი იუგოსლავიის რესპუბლიკა მაკედონია, მონტენეგრო და სერბეთი ევროკავშირის კანდიდატი ქვეყნებია; ალბანეთი, ბოსნია-ჰერცეგოვინა და კოსოვო პოტენციური კანდიდატების სიაში არიან. რაც შეეხება ხორვატიას, იგი ევროკავშირს 2013 წელს შეუერთდა.

1999 წელს ევროკავშირმა შეიმუშავა სამხრეთ აღმოსავლეთ ევროპის სტაბილურობის პაკტი, როგორც თანამშრომლობის ჩარჩო, რეგიონში მშვიდობის, სტაბილურობის, დემოკრატიის, ადამიანის უფლებების და ეკონომიკური განვითარების ხელშესაწყობად (2008 წლის თებერვალში იარაღი რეგიონული თანამშრომლობის საბჭომ შეცვალა). გარდა ამისა, 2000 წლის ზაგრების სამიტზე, სადაც დასავლეთ ბალკანეთის ქვეყნებმა ევროკავშირში განწევრიანების შესახებ სურვილი გამოთქვეს, ევროპის ლიდერებმა თანხმობა განაცხადეს სტაბილიზაციისა და ასოცირების პროცესის (SAP) დასაწყებად. ამ პროცესის ფარგლებში ევროკავშირი დასავლეთ ბალკანეთის ქვეყნებთან სტაბილიზაციისა და ასოცირების ხელშეკრულებების თაობაზე აწარმოებდა მოლაპარაკებებს (კოსოვოსთან მოლაპარაკებები 2013 წელს დაიწყო). აღნიშნული ხელშეკრულებები ხელს უწყობდა მონაწილე ქვეყნებს, მთელი რიგი რეფორმები განეხორციელებინათ, ასევე, ფინანსურ, ტექნიკურ და სავაჭრო დახმარებას უწევდა. ევროპულ შეთანხმებებს შორის, რომლებსაც ევროკავშირმა 1990-იან წლებში მოაწერა ხელი ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებთან, ბევრი მსგავსებაა. ანალოგიურად, სტაბილიზაციისა და ასოცირების ხელშეკრულებები განწევრიანების პირობებსა და კოპენჰაგენის კრიტერიუმებს მოიცავს.

ამ პროცესს შეიძლება მოსამზადებელი საფეხური ვუწოდოთ, რომლის დროსაც ევროკავშირის წევრობის მსურველი ქვეყანა სრული კანდიდატის სტატუსს იღებს. ასევე აღსანიშნავია, რომ კოპენჰაგენის მოთხოვნებისგარდა, დასავლეთ ბალკანეთის ქვეყნებს დამატებით მოეთხოვებათ რეგიონული და საზღვრისპირა თანამშრომლობა, ასევე სრული თანამშრომლობა ყოფილი იუგოსლავიის საერთაშორისო სისხლის სამართლის ტრიბუნალთან ომის დროს ჩადენილი დანაშაულის შესახებ. ურთიერთობები კიდევ უფრო გამყარდა 2003 წლის თესალონიკის სამიტზე. ევროპის ლიდერებმა კიდევ ერთხელ მოუწოდეს ხორვატიას, ალბანეთს, ბოსნია-ჰერცეგოვინას, მაკედონიას, სერბეთსა და მონტენეგროს ევროკავშირში განწევრიანებისკენ.

ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ განეული მნიშვნელოვანი საქმიანობის და გადაჭრილი პრობლემები ევროკომისიამ პოზიტიურად შეაფასა, რის შედეგადაც ევროკავშირმა რეგიონის ქვეყნებს მთელ რიგ საკითხებზე გაუღო კარი; მათ შორისაა ევროპულ ბაზარზე თავისუფალი წვდომა ყველა ტიპის საქონლისზე (2000 წლიდან), ვიზის რეჟიმის გაუქმება სერბეთის, ყოფილი იუგოსლავიის რესპუბლიკა მაკედონიის და მონტენეგროს მოქალაქეებისთვის (2009 წლიდან) ალბანეთისა და ბოსნია-ჰერცეგოვინის მოქალაქეებისთვის (2010 წლიდან). თუმცა, ევროკომისიამ შეფასებაში რამდენჯერმე ახსენა გამოწვევები, რომლებიც დასავლეთ ბალკანეთის ქვეყნების წინაშე იდგა, მათ შორის, სახელისუფლებლო ინსტიტუტების ფუნქციონირება, საჯარო ადმინისტრირება, სასამართლო რეფორმა, ადამიანის უფლებების დაცვა, კანონმდებლობა მედიის შესახებ და ამ მიმართულებით მომავალში გასატარებელი ცვლილებები. როგორც სტაბილური ამტკიცებს, მკაცრი კრიტერიუმების დაკმაყოფილებების შემთხვევაში ამ ქვეყნებს წევრობაზე უარს ვერ ეტყვიან. კრიტერიუმებში იგულისხმება არა მხოლოდ განწევრიანების პირობები, არამედ მოთხოვნაც რეგიონული და საზღვრისპირა თანამშრომლობის შესახებ (Staab, 2011: 39). ამ არგუმენტის კარგი მაგალითია ხორვატია, რომელიც დასავლეთ ბალკანეთის ქვეყნებს შორის დანინაურებულია, რადგან იგი ევროკავშირში ბოლო გაფართოების რაუნდის დროს განწევრიანდა.

როგორც ემპირიული მტკიცებულებიდან ჩანს, ევროკავშირის მიერ ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებისა და დასავლეთ ბალკანეთის ქვეყნების მიმართ განხორციელებულ პოლიტიკაში ბევრი მსგავსებაა: ევროკავშირის წევრობის მსურველი ქვეყნისთვის რიგი კრიტერიუმებისა და პირობების ნაყენება, ევროკომისიის მიერ განხორციელებული კომპლექსური მონიტორინგის მექანიზმი, რომელიც „მეთვალყურის“ როლს ასრულებს (Grabbe, 2001), გაჭიანურებული

მოლაპარაკებები, „საშინაო ცვლილებების“ მზარდი პროცესი. ეს თანამშრომლობა ასევე მოიცავს სკრინინგ პროცესს, სისტემატურ შეხვედრებსა და კომუნიკაციას, სტრატეგიულ დოკუმენტებს, ეროვნულ პროგრამებს, კომისიის რეგულარულ ანგარიშებს და დამსახურებაზე დაფუძნებულ მიდგომას, თუმცა პოლიტიკური მოსაზრებებიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობს. როგორც იუნკოსი და ბორაგანი (2013) ამტკიცებენ, კომისიის მონიტორინგის პროცესი დასავლეთ ბალკანეთის შემთხვევაში განხორციელდა სტაბილიზაციისა და ასოცირების ხელშეკრულების საფუძველზე, ხოლო აღმოსავლეთ გაფართოების შემთხვევაში - ასოცირების ხელშეკრულებით (გვ. 230). გარდა ამისა, გაფართოების ანალიზისას სტაბი (2011) ხაზს უსვამს იმ საკვანძო პრინციპებს, რომლითაც ევროკავშირი ხელმძღვანელობს გაფართოების პოლიტიკის წარმოებისას და კანდიდატი ქვეყნისთვის მოთხოვნების დაწესებისას. ამ ოთხი პრინციპიდან ორი განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს: (1) ევროკავშირი ითხოვს მისი კანონმდებლობის სრულად მიღებას; (2) ევროკავშირი უპირატესობას ანიჭებს ქვეყნების ისეთ ჯგუფთან თანამშრომლობას, რომლებსაც ერთმანეთთან მჭიდრო ურთიერთობა აქვთ (გვ. 35-36). ჩვენი აზრით, ეს ლოგიკა, რომელიც ევროკავშირმა ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის, ასევე დასავლეთ ბალკანეთის ქვეყნებთან მიმართებით გამოიყენა, შესაძლოა გავრცელდეს ევროკავშირის სხვა მეზობელ ქვეყნებზეც, განსაკუთრებით, აღმოსავლეთ პარტნიორობის ფარგლებში.

ევროკავშირის სამეზობლო: ევროპის სამეზობლო პოლიტიკა და აღმოსავლეთ პარტნიორობა

დიდი ქვეყნების (სომხეთი, აზერბაიჯანი, ბელარუსი, საქართველო, მოლდავეთი და უკრაინა) ექვსი ქვეყანა ქმნის აღმოსავლეთ პარტნიორობას ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის ფარგლებში. ევროპის სამეზობლო პოლიტიკა 2004 წელს ჩამოყალიბდა და წარმოადგენს ინსტიტუციურ ჩარჩოს ევროკავშირისა და მისი უახლოესი 16 მეზობლის თანამშრომლობისთვის - ალჟირი, სომხეთი, აზერბაიჯანი, ბელარუსი, ეგვიპტე, საქართველო, ისრაელი, იორდანია, ლიბანი, ლიბია, მოლდავეთი, მაროკო, პალესტინა, სირია, ტუნისი და უკრაინა. იქიდან გამომდინარე, რომ გაფართოების შედეგად ევროკავშირის გაფართოებულმა საზღვრებმა ახალი გამოწვევები წარმოქმნა, საჭირო გახდა თანამშრომლობის სხვა ჩარჩოს შექმნა „ევროპაში გამყოფი საზღვრების და ხაზების თავიდან ასარიდებლად“ (Commission Communication on Wider Europe, 2003, 4). ევროპის სამეზობლო პოლიტიკა ევროპეიზაციის კარგ მაგალითს წარმოადგენს, რომლის საშუალებითაც ევროკავშირი ხელს უწყობს მისი პრინციპებისა და ღირებულებების გავრცელებას და ცდილობს, მათი რეგიონული განზომილების გაფართოებას; ის თანამშრომლობს ახლო მეზობლებთან, მოიცავს პოლიტიკის ფართო არეალს და მონაწილე ქვეყნებში ხელს უწყობს პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და უსაფრთხოებასთან დაკავშირებულ რეფორმებს. ევროპის სამეზობლო პოლიტიკა ეფუძნება „ევროკავშირის სურვილს, რომ მისი კანონმდებლობა წევრობის მიღმაც გავრცელდეს“ (Schimmelfennig, 2009,6). სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეს თანამშრომლობა არ გულისხმობს წევრობის პირობითობას პროგრესული ქვეყნებისთვის. როგორც ევროკომისიის პრეზიდენტმა პროდიმ (2002: 6) განაცხადა, ეს ურთიერთობა ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის ქვეყნებს სთავაზობს „ყველაფერს, გარდა ინსტიტუტებისა.“

როგორც ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის განხორციელების პირველ წლებში გამოჩნდა, აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებს განსხვავებული მიდგომა ჰქონდათ ევროკავშირში ინტეგრაციის მიმართ, ვიდრე არაბულ ქვეყნებს. ამის გამომწვევი მიზეზი იყო კულტურული, პოლიტიკური და ეკონომიკური განსხვავებები. აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნები უფრო წარმატებით ახორციელებდნენ პოლიტიკურ რეფორმებს და ევროკავშირის სტანდარტებთან დაახლოებას მაშინ, როცა არაბული

ქვეყნების სამოქმედო გეგმებში არსად იყო ნახსენები დემოკრატია ან კარგი მმართველობა და ყურადღება ეთმობოდა მიგრაციის პოლიტიკასა და ტერორიზმის საფრთხეებს (Casier, 2010: 102-103). შესაბამისად, ევროკავშირმა უფრო რეგიონულად კონცენტრირებული მიდგომა გამოიყენა და 2008 წელს პოლონეთმა და შვედეთმა წამოაყენა აღმოსავლეთ პარტნიორობის იდეა აღმოსავლეთ მეზობლებთან. პრალის სამიტზე 2009 წლის მაისში ეს პარტნიორობა განვითარდა ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის სტრუქტურებში და მიზნად ისახავდა ევროკავშირსა და მონაწილე ქვეყნებს შორის ურთიერთობის გამყარებას. ამ ერთობლივი პოლიტიკის ფარგლებში თანამშრომლობის ვალდებულება ეფუძნებოდა საერთო ისეთ ღირებულებებს, როგორცაა კანონი, კარგი მმართველობა, ადამიანისა და უმცირესობების უფლებების პატივისცემა და თავისუფალი საბაზრო პრინციპები; მისი მიზანია, კიდევ უფრო შეუწყოს ხელი აღნიშნული ღირებულებების განმტკიცებას აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებში. აღმოსავლეთ პარტნიორობას აქვს ორმხრივი განზომილება და ორიენტირებულია შემდეგ საკითხებზე: (1) ხელი შეუწყოს პოლიტიკურ ასოცირებასა და ევროკავშირთან ეკონომიკური ინტეგრაციის გაძლიერებას; (2) სექტორული თანამშრომლობის განვითარებას; (3) მოქალაქეების მობილობის ხელშეწყობას და ვიზის რეჟიმის გაუქმებას გრძელვადიან პერსპექტივაში. ორმხრივ ურთიერთობებს თან ერთვის მრავალმხრივი თანამშრომლობა თემატურ პლატფორმებსა და საფლამანო ინიციატივებზე ხაზგასმით (ევროკომისიის ოფიციალური ვებდგვერდი, გაფართოება, აღმოსავლეთ პარტნიორობა). მულტილატერალიზმი (მრავალმხრივი თანამშრომლობა) შეიძლება კიდევ ერთ მსგავსებად მივიჩნიოთ ევროკავშირსა და ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების ურთიერთობასთან, როდესაც ევროკავშირს ამ ქვეყნებთან ჰქონდა მრავალმხრივი პროცესების ორი წყება: სტაბილურობის პაქტი და „სტრუქტურული დიალოგი“.

ევროკავშირის აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებს ასოცირების ხელშეკრულებებს სთავაზობს და ხელს უწყობს ამ ქვეყნებში პოლიტიკურ და ეკონომიკურ რეფორმებს ფინანსური დახმარებით (ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის ინსტრუმენტი). როგორც ჯუსტი და პენკოვა (2010: 136) აღნიშნავენ, უფრო ღრმა თანამშრომლობის სფეროები უნდა მოიცავდეს სავიზო რეჟიმის გაუქმებას, თავისუფალი ვაჭრობის ზონას მომსახურებისა და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებისთვის, ხალხთა შორის ურთიერთობებს, სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურას, საზღვრის კონტროლსა და გარემოს. რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, „ინიციატივა გამოკვეთილად არ უჭერს მხარს წევრობას, თუმცა, ხელს არ უშლის ევროკავშირს, გამოიცილოს იგი“ (იქვე). ამ ქვეყნების მიერ მიღწეულ პროგრესს უფრო ვრცელი გავლენა აქვს ევროკავშირის სტაბილურობასა და უსაფრთხოებაზე. „ევროკავშირს უყვარს ხაზგასმა, რომ გაფართოების თანმიმდევრულმა რაუნდებმა აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნები ევროკავშირთან უფრო დაახლოვა. სინამდვილეში, გაფართოებამ თავად ევროკავშირი დაუახლოვა ამ ქვეყნებს“ (Dinan, 2010: 494).

მსგავსება და განსხვავებები: ურთიერთობა ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის, დასავლეთ ბალკანეთის და მეზობელ ქვეყნებთან

პრინციპები, რომლებსაც ევროკავშირი მეზობელ ქვეყნებთან პოლიტიკის ჩარჩოებში დებს, ძირითადად გაფართოების გამოცდილებიდანაა ნასესხები. ევროკომისიამ სტრატეგიულად გამოიყენა გაფართოების მოლაპარაკებები მესამე ქვეყნებთან ურთიერთობისას. „სამოქმედო გეგმების, რეგულარული ანგარიშებისა და მოლაპარაკებების საშუალებით დაწყებული, სოციალიზაციისა და პირობითობის ფართო კონტექსტუალიზაციით დამთავრებული, [ევროპის სამეზობლო] პოლიტიკის განვითარება გაფართოების სტრატეგიის მნიშვნელოვან მექანიკურ გამოყენებაზე მიგვიითხებს“

(Kelley, 2006: 29). ეს არგუმენტი მყარდება სამოქმედო გეგმების ადრეული სამუშაო ვერსიებით, რომლებიც ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის ქვეყნებისთვის შეიქმნა და ძალიან ჰგავს ასოცირების ტრადიციულ ხელშეკრულებებს, რომლებსაც გაფართოების ადრეულ ეტაპებზე იყენებდნენ. დიპლომატიის სტრუქტურაც ასევე მსგავსია იხვევ, როგორც ყოველწლიური ანგარიშები ანალოგიურია განვლიანების მიმდინარეობის ანგარიშებისა. გარდა ამისა, „ევროკომისიამ ასევე შეინარჩუნა განსხვავების პრინციპი, რაც გაფართოების გამოცდილებიდან მიღებულ მნიშვნელოვან გაკვეთილს წარმოადგენდა“ (იქვე, გვ. 49). სასსე (2008: 295) ასევე ამტკიცებს, რომ ევროპის სამეზობლო პოლიტიკა „ეფუძნება ევროკავშირის აღმოსავლეთ გაფართოების ინსტიტუციურ და პროცედურულ მოდელს, თუმცა, ის ხაზგასმით გამოიხატავს ნევრობის პერსპექტივას. შესაბამისად, მისი მიზანია, განსაზღვროს ალტერნატიული სტიმული საშინაო რეფორმების განხორციელებისთვის მეზობელ ქვეყნებში, რასაც უწოდებენ “ნილს შიდა ბაზარზე“.

მაშინ, როცა ევროკავშირი არ უყენებს განვლიანების პირობითობას აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებს, მისი კანონმდებლობის მიღება ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პირობას წარმოადგენს. ეს ასახულია ევროკავშირისა და აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებს შორის ორმხრივ ხელშეკრულებებში, როგორცაა ასოცირების ხელშეკრულება და მისი შემადგენელი ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ შეთანხმება, რაც, თავის მხრივ, თანამშრომლობის კანონიერ საფუძველს წარმოადგენს (ასოცირების ხელშეკრულება დადებულია მოლდავეთთან, საქართველოსა და უკრაინასთან). სამოქმედო გეგმებში განვიხილავთ რეფორმები, რომლებიც ეროვნულმა მთავრობებმა უნდა განახორციელონ, მიზნად ისახავს ევროკავშირის სტანდარტების დაკმაყოფილებას, რაც ამ შემთხვევაში, ნევრობის კრიტერიუმების ძირითად ნაწილს წარმოადგენს. ასოცირების ხელშეკრულების ხელმომწერმა ქვეყნებმა პასუხისმგებლობა აიღეს ევროკავშირის კანონმდებლობა ეროვნულ კანონმდებლობაში გაადატანათ და უზრუნველყოთ მისი განხორციელება. აღსანიშნავია, რომ ევროკავშირის კანონმდებლობა მოიცავს ყველა ხელშეკრულებას, ევროკავშირის კანონებსა და ევროპის სასამართლოს მიერ ჩამოყალიბებულ პრეცედენტულ სამართალს, რომელიც 1951 წლის პარიზის ხელშეკრულებიდან მოყოლებული მუდმივად იზრდება. შესაბამისად, აღმოსავლეთის პარტნიორობის ქვეყნებს უფრო მეტი პირობისა და ვალდებულების შესრულება მოუწევთ, ვიდრე ცენტრალური და აღმოსავლეთის ევროპის ქვეყნებს, რაც გულისხმობს რთულ და დროში გაწევილ პროცესს.

მიუხედავად მსგავსებისა, ევროკავშირის დამოკიდებულება აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებთან, განსხვავდება ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპისა და დასავლეთის ბალკანეთის ქვეყნებთან ურთიერთობისგან ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტით: - განვლიანების პირობის არარსებობა, რასაც „მსუბუქი არსობითობა“ ეწოდება (Sasse, 2005). პირობითობის პრინციპი ფართოდ განიხილება ევროპეიზაციასთან დაკავშირებით არსებულ ლიტერატურაში, რადგან ის არის მთავარი ინსტრუმენტი, რომელსაც ევროკავშირი იყენებს კანდიდატისა და არაკანდიდატი ქვეყნის დანიშნულებისთვის. სმიტი (1998: 256) განსაზღვრავს პირობითობას, როგორც „სახელმწიფოს ან საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ სხვა ქვეყნისთვის პოტენციური სარგებლის მოტანას პირობების შესრულების შემთხვევაში, რაც უკავშირდება ადამიანის უფლებების დაცვას და დემოკრატიული პრინციპების განხორციელებას.“ დადებითი პირობითობა გულისხმობს სარგებლის დაპირებას გაცხადებული პირობების დაკმაყოფილების სანაცვლოდ. ამის საპირისპიროდ, უარყოფითი პირობითობა მოიცავს ამ სარგებლის შემცირებას, შეჩერებას ან შეწყვეტას, თუ სამიზნე ქვეყანა დაარღვევს პირობებს (იქვე).

პოსტკომუნისტური ქვეყნების ევროპაში რეინტეგრაციის შესახებ ჩატარებულ კვლევაში ვაჩუდოვა (2005: 63) განსხვავებს „აქტიურ“ და „პასიურ“ ბერკეტებს. პასიური ბერკეტი უბრალოდ

ნიშნავს ევროკავშირის წევრობის მიმზიდველობას, ხოლო აქტიური ბერკეტი გულისხმობს „ნებაყოფლობით პირობითობას, რაც მოიცავს ევროკავშირში განწევრიანების წინა პროცესს.“ სხვა მკვლევრები პირობითობას განსაზღვრავენ როგორც პროცესს, რომელიც ჩამოყალიბდა ფორმალური და არაფორმალური პირობითობით, სადაც აქტორების ქცევა „იმ მექანიზმების ოპერაციონალიზაციას ახდენს, რომლებშიც ფორმალური წესები აისახება.“ ყველაფერზე დიდ გავლენას ახდენს პოლიტიკის სფერო, ევროკავშირის კანონმდებლობის შინაარსი და თავად ქვეყანა (Hudges, et al. 2004:526).

ევროკავშირის მოთხოვნები შემდეგ ნაწილებად იყოფა: დემოკრატიული პირობითობა ადამიანის უფლებების ფუნდამენტური პრინციპებისა და ლიბერალური დემოკრატიის ჩათვლით მაშინ, როცა კანონმდებლობის პირობითობა გულისხმობს ევროკავშირის კანონმდებლობის სპეციფიკურ წესებს (Schimmelfennig, Sedelmeier, 2004:669).

ევროპის სამეზობლო პოლიტიკა ეფუძნება ევროკავშირის ვალდებულებას, ხელი შეუწყოს „ლეგიტიმური სახელმწიფოს“ პრინციპების გავრცელებას (Schimmelfennig, et al. 2003), როგორცაა ლიბერალური დემოკრატია და ადამიანის უფლებები; ის ამ ნორმების პოპულარიზაციისთვის იყენებს პირობითობას, როგორც მთავარ იარაღს. აქედან გამომდინარე, პოლიტიკაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს წინა გაფართოების გამოცდილება, რადგან ევროკავშირის პარტნიორ ქვეყნებთან ურთიერთობის გადაფასება მათ მიერ წარმატებით განხორციელებული რეფორმების საფუძველზე ხდება. პირობითობის პრინციპს ითვალისწინებს ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის სტრატეგიული დოკუმენტი (2004: 13): „ევროკავშირის ამბიციის დონე, განავითაროს ურთიერთობა თითოეულ პარტნიორ ქვეყანასთან ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის საშუალებით, გაითვალისწინებს იმას, თუ რამდენად ეფექტიანად იზიარებენ ეს ქვეყნები ამ ღირებულებებს.“ ეს „პირობითობაზე მსუბუქად მინიშნება“ (Kelley, 2006: 30) თან ერთვის ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის საერთო მფლობელობის პრინციპს. საერთო მფლობელობა ნიშნავს იმას, რომ მხარეები ერთობლივად თანხმდებიან რეფორმების დღის წესრიგზე და ითვალისწინებენ საერთო ღირებულებებსა და ინტერესებს (European Commission, ENP Strategy Paper, 2004: 8). თუმცა, ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, ასეთი განვითარების პერსპექტივა ძალიან „გაურკვეველია“ (Freyburg, et al. 2009: 916), რადგან ის ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის ქვეყნებს არ სთავაზობს წევრობის პერსპექტივას. სასსე (2008: 916) მას უწოდებს მსუბუქ პირობითობას: საკვანძო მასტიმულირებელი და გამაძლიერებელი სტრუქტურები ბუნდოვანია ევროკავშირისა და ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის ქვეყნებისთვის. ევროკავშირი ცდილობს, ხელახლა განსაზღვროს წამახალისებელი ელემენტები საშინაო ცვლილებებისთვის და გვთავაზობს „წილს შიდა ბაზარზე“.

მკვლევარებს შორის არსებობს კონსენსუსი, რომ გამომხატული წევრობის პერსპექტივა ყველაზე წარმატებული იარაღია იმ მიზნისთვის, რომ ქვეყნებმა მიიღონ ევროკავშირის პრინციპები, რისი ნათელი მაგალითია 2004 წლის გაფართოება. (Schimmelfennig, Sedelmeier 2004; Schimmelfennig et al. 2003; Sedelmeier 2006). აქედან გამომდინარე, ბევრი ავტორი ამტკიცებს, რომ ვინაიდან ევროპის სამეზობლო პოლიტიკა და, შესაბამისად, აღმოსავლეთ პარტნიორობა არ იძლევა განწევრიანების პერსპექტივას, ქვეყნებს არასაკმარისი სტიმული აქვთ ევროპეიზაციისთვის. უფრო მეტიც, მკვლევარებმა პირობითობა ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის შემთხვევაში არათანმიმდევრულად მიიჩნიეს. (Schimmelfennig, 2005; Kelley, 2006; Epstein, Sedelmeier, 2008; Schimmelfennig, Scholtz, 2008).

მეორე მხრივ, სასსემ (2005) წამოაყენა კონტრარგუმენტები შიმელფენინგის (2005) განცხადებაზე, რომ ევროპის სამეზობლო პოლიტიკას მასში შემავალ ქვეყნებში გავლენა ექნება დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებების დაცვის თვალსაზრისით, რადგან ამ ნორმების მიღების პოლიტიკური

ფასი უფრო მაღალია ავტორიტარული ხელისუფლებისთვის. სასსე (2005: 303) ამტკიცებს, რომ მთავარი კითხვა ნახევრად დემოკრატიულ ლიდერებს კი არ ეხება, არამედ „რამდენად საკმარისი სტიმული იქნება ოპოზიციური ძალების, რეფორმების გამტარებელი ელიტებისა და, ზოგადად, საზოგადოებისთვის, მობილიზდნენ შინაური ვეტო მოთამაშეების წინააღმდეგ.“

კელნი (2006: 38) ასევე აღნიშნავს პირობითობის შეზღუდვებს ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის შემთხვევაში, მაგრამ ის გვთავაზობს სხვა დამატებით ღირებულებებს, რომელმაც შეიძლება ხელი შეუწყოს ისეთ საშინაო ცვლილებებს, როგორცაა: გაუმჯობესებული სავაჭრო უპირატესობები, ენერგეტიკისა და ტრანსპორტის ურთიერთგადამკვეთი ინფრასტრუქტურის განვითარება და ევროკავშირის საშინაო ბაზარზე გასვლა. ევროპის სამეზობლო პოლიტიკა და აღმოსავლეთ პარტნიორობა საინტერესო ჩარჩოებია იმის გასაზომად, თუ რა დონეზე შეუძლია პირობითობას ქვეყნების მოტივირება იმისთვის, რომ მიიღონ ევროპული ნორმები, ხოლო ისეთი მოვლენები, როგორცაა საქართველოს 2003 წლის ვარდების რევოლუცია და უკრაინის 2004 წლის ნარინჯისფერი რევოლუცია „ევროკავშირის სივრცეს შეუქმნის პოლიტიკის გასატარებლად (იქვე 50).

საბოლოო ჯამში, ის ქვეყნები, რომლებმაც ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულებას მოაწერეს ევროკავშირთან მჭიდრო ურთიერთობებითა და ღრმა ინტეგრაციით ხასიათდებიან; ისინი მიიღებენ სხვადასხვა მსგავს პრივილეგიებს, რომლებსაც ევროკავშირი არაწევრ ქვეყნებს სთავაზობს: მაგ. ნორვეგიას, შვეიცარიას და ისლანდიას. იმის გათვალისწინებით, რომ აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნები ტერიტორიულად ევროპაში მოიაზრებიან, ხოლო ევროკავშირების ფუნქციონირების ხელშეკრულების 49-ე მუხლის თანახმად, „ნებისმიერ ევროპულ ქვეყანას, რომელიც პატივს სცემს მე-2 მუხლში გაცხადებულ ღირებულებებს და მზად არის, ხელი შეუწყოს მათ, შეუძლია ევროკავშირის წევრობაზე განაცხადი გააკეთოს,“ ასოცირების ხელშეკრულებები დადებითი პერსპექტივის მატარებელია ხელმომწერი ქვეყნებისთვის გრძელვადიან პერსპექტივაში. თუმცა, ამ ეტაპზე აღმოსავლეთ პარტნიორობა გამორიცხავს აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებისათვის კანდიდატი ქვეყნის სტატუსის მინიჭებას.

დასკვნა

კვლევა აჩვენებს, რომ ევროკავშირის მიდგომა ვიშეგრადის ქვეყნებთან მათი კავშირში განვერიანება მდე საკმაოდ მსგავსია ევროკავშირის ურთიერთობებთან ყოფილი იუგოსლავიისა და აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებთან. მსგავსება შემდგომში მდგომარეობს: წაყენებული კრიტერიუმები და პირობები, მონიტორინგის მექანიზმი, გაჭიანურებული მოლაპარაკებები, საშინაო ცვლილებების მზარდი პროცესი, დამსახურებაზე დაფუძნებული მიდგომა. ძირითადი განსხვავება არის წევრობის პირობითობის არქონა აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებთან, რასაც ხშირად მსუბუქ პირობითობას უწოდებენ (Sasse, 2008: 296) და პოლიტიკურმა პირობითობამაც შესაძლოა, უარყოფითად იმოქმედოს აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნების ევროპეიზაციის პროცესზე. მიუხედავად იმისა, რომ ეს არგუმენტი საკმაოდ ვალიდურია, ევროკავშირისა და მესამე ქვეყნების მომავალი ურთიერთობები გვიჩვენებს, საერთო ბაზრის შეთავაზება საკმარისი პირობა არის თუ არა აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებში ევროკავშირის ნორმების გაზიარებისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- Bretherton, C. & Vogler, J., (2006). *The European Union as a Global Actor*. 2nded. London and New York: Routledge.
- Casier, T. (2010). "The European Neighborhood Policy: Assessing the EU's Policy toward the Region". Edited by Federica Bindi. *The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe's Role in the World*. Washington: Brookings Institution Press. Pages: 99-118.
- Commission Communication, COM (2004) 373 final of 12.5.2004, European Neighbourhood Policy, Strategy Paper
- Freyburg, T. et al. (2009), "EU Promotion of Democratic Governance in the Neighbourhood", *Journal of European Public Policy*, 16(6), 916-934.
- Dinan, D., (2010). *Ever Closer Union: An Introduction to European Integration*. 4th ed. Lynne Rienner Publishers.
- Epstein, R.A., Sedelmeier, U., (2008). "Beyond conditionality: international institutions in post-communist Europe after Enlargement," *Journal of European Public Policy*, 15(6), pp.795-805.
- European Council. (1993). Conclusions of the Presidency, Copenhagen, June 21-22 1993, SN 180/1/93.*
- European Commission. 1997. Agenda 2000: For a Stronger and Wider Union. Bulletin of the European Union, Supplement 5/97, COM/97/2000 final.*
- European Commission, Enlargement, Neighbourhood, Eastern Partnership. Official website available from http://ec.europa.eu/enlargement/neighbourhood/eastern-partnership/index_en.htm (Accessed on January 10, 2015).
- Gilbert, M. (2012). *European Integration: A Concise History*. United Kingdom: Rowman & Littlefield Publishers.
- Giusti, S., Penkova, T. (2010). "EU Policy toward Ukraine and Belarus: Diverging Paths?" Edited by Federica Bindi. *The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe's Role in the World*. Washington: Brookings Institution Press. Pages: 133-147.
- Grabbe, H., (2001). "How Does Europeanization Affect CEE Governance? Conditionality, Diffusion and Conditionality," *Journal of European Public Policy*, 8 (6), pp. 2013-2031.
- Juncos, A.E. & Borragan, N. P.S., (2013). "Enlargement." In: M. Cini & N. P. S.Borragan. eds. 2013. *European Union Politics*. USA: Oxford University Press. Ch. 17.
- Kelley, J., (2006). "New wine old Wineskins: Promoting political reforms through the new European Neighbourhood Policy," *Journal of Common Market Studies*, Volume 44(1), pp.29-55.
- Prodi, R., (December, 2002). "A Wider Europe – A Proximity Policy as Key to Stability," Peace, Security And Stability – International Dialogue and the Role of the EU, Sixth ECSA-World Conference. Jean Monnet Project. Brussels. Available online from http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-619_en.htm (Accessed 30 January, 2015).
- Sasse, G. (2005). "EU Conditionality and Minority Rights: translating Copenhagen criteria into policy," EUI Working papers, RSCAS, No. 2005/16.
- Sasse, G. (2008). "The European Neighbourhood Policy: Conditionality Revisited for the EU's Eastern Neighbours," *Europe-Asia Studies*, 60(2), pp. 295–316.
- Schimmelfennig, F. et al. (2003). "Costs, Commitment and Compliance: The impact of EU democratic conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey," *Journal of Common Market Studies*, 41(3), pp. 495-518.
- Schimmelfennig, F., Sedelmeier, U., (2004). "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe," *Journal of European Public Policy*, 11(4) pp. 661-79.
- Schimmelfennig, F., Scholtz, H., (2008). "EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood: Political Conditionality, Economic Development and Transnational Exchange," *European Union Politics*, 9 (2), pp.187-215.
- Schimmelfennig, F., (2005), "European Neighborhood Policy: Political Conditionality and its Impact on Democracy in Non-Candidate Neighboring Countries." Paper prepared for the EUSA Ninth Biennial International Conference, Austin, March 31-April 2. 2005. Available from http://aei.pitt.edu/3302/02/European_Neighborhood_Policy.doc (Accessed 10 January, 2015)
- Smith, K., (1998). "The use of Political Conditionality in the EU's relations with third countries: How effective?" *European Foreign Affairs Review*, 3, pp. 253-274.
- Staab, A., (2011). *The European Union Explained: Institutions, Actors, Global Impact*. 2nded. USA: Indiana University Press.
- Vachudova, M. A., (2005). *Europe Undivided: Democracy, Leverage, and Integration After Communism*. Oxford: OUP.